

Die ontwikkeling van menslike potensiaal in die Republiek van Suid-Afrika: drie essensiële voorwaardes

J.G. Pauw en J.C. Kok*

Departement Opvoedingswetenskappe, Randse Afrikaanse Universiteit, Posbus 524, Aucklandpark, 2006 Suid-Afrika

* Aan wie korrespondensie gerig moet word

The development of human potential in the Republic of South Africa: three essential conditions. The widespread poverty in South Africa severely handicaps the progress and development of all its citizens. This situation can be improved by optimizing their development. It is also universally accepted that the development of the own potential is a democratic human right. From the results of the research it became clear that, before reasonable success could be expected from efforts to develop human potential, certain conditions had to be prevalent. These pre-requisites and the supportive role of education with regard to the development of human potential are discussed.

Inleiding en probleemstelling

Die motivering vir die aanvanklike navorsing, wat aanleiding gegee het tot die bevindinge wat hier gerapporteer word, het gespruit uit die wydverspreide swak sosio-ekonomiese toestande wat in Suid-Afrika voorkom en uit die moontlikhede vir die verbetering daarvan wat as gevolg van die nuwe politieke bedeling, wat in 1994 ingestel is, moontlik geword het. Daar is aanvaar dat die onderwys 'n toonaangewende rol behoort te speel in die optimale ontwikkeling van alle burgers se potensiaal in ooreenstemming met die ideaal wat in die Grondwet van Suid-Afrika aangedui word (RSA, 1996). Deur die optimale ontwikkeling van menslike potensiaal in Suid-Afrika behoort dit moontlik te wees om die grootskaalse armoede, wat die land en al sy burgers se vooruitgang verlam, te beveg en daardeur die verbetering van die burgers se lewenskwaliteit moontlik te maak.

Uit die resultate van die aanvanklike navorsing wat bedoel was om vas te stel hoe die onderwys die optimale ontwikkeling van menslike potensiaal kan bevorder, het dit ook na vore gekom dat daar drie essensiële voorwaardes is waaraan voldoen moet word voordat noemenswaardige sukses verwag kan word met pogings om die ontwikkeling van menslike potensiaal te bevorder. Die volgende dien as agtergrond:

Ongelykhede soos rykdom en armoede is 'n wêreldwye verskynsel. In die ontwikkelende lande van die wêreld leef meer as een biljoen mense in armoede. Dit is ook kenmerkend van armoede dat sekere bevolkingsgroepe swaarder gebuk gaan onder die las van armoede as ander groepe (The World Bank, 1995:7). Hierdie tendens is ook in Suid-Afrika merkbaar, waar dit volgens die beskikbare gegewens, die swart bevolkingsgroepe is wat die swaarste deur armoede getref word (Paton, 1998:1).

Dit is 'n historiese feit dat daar 'n groot verskil is tussen die gemiddelde inkomstevlakke van die vier belangrikste Suid-Afrikaanse bevolkingsgroepe. Die inkomstegaping tussen die blanke en swart bevolkingsgroepe was, ná die inkomstegaping tussen ryk en arm in Brasilië, die grootste ter wêreld (Paton, 1998:1). Vanaf die jaar 2000 word die grootste gaping tussen ryk en arm in Suid-Afrika aangetref (Pauw, 2000:93). Die "Poverty Index Report" van die huidige regering dui aan dat nagenoeg 50% van alle Suid-Afrikaners in armoede leef. Meer as 70% van alle armes word in die plattelandse gebiede aangetref en 61% van alle swartes is armes (Paton, 1998:1).

Hierdie omstandighede het ernstige gevolge vir Suid-Afrika. Om tot beter begrip te kom van die probleem is dit nodig dat oorsigtelik aandag gegee word aan enkele uitstaande kenmerke van die bestaanswyse van armes. 'n Goeie beeld kan verkry word wanneer aspekte soos behuising, gesondheid, volwasse geletterdheid en so meer, van nader beskou word (UNDP, 1996:24).

Behuising: Volgens die 1996 uitgawe van die Microsoft Encarta Ensiklopedie leef ongeveer 25% van die armes in Suid-Afrika in plak-

kershutte of besik oor "geen vorm van behuising" nie. Hierdie omstandighede, tesame met die voorkoms van oorbesetting van die behuising wat wel beskikbaar is, het vanselfsprekend 'n negatiewe invloed op die verwesenliking van mense se potensiaal.

Gesondheid: Swak leefomstandighede wat gekenmerk word deur gebrekkige behuising, of selfs die totale gebrek daaraan, onvoldoende toegang tot skoon water saam met onvoldoende sanitasie of die algehele gebrek daaraan, maak mense kwesbaar in terme van hul gesondheid. Hulle doen in sulke omstandighede maklik chroniese siektes op en onverwagte ernstige gesondheidsgevaare soos griep en ander epidemies eis hul tol (UNDP, 1996:24). Volgens die Sentrale Statistiekdiens van Suid-Afrika (1997) het ongeveer 40% van die land se swart bevolking nie toegang tot skoon water nie, en is daar nie voldoende sanitasie beskikbaar vir 40% van swart gesinne in die formele behuisingsektor nie. Hierdie swak leefomstandighede sowel as die wydverspreide voorkoms van VIGS benadeel die algemene gesondheidstoestand van die armes en belemmer hul kans om hul ware potensiaal te verwesenlik.

Volwasse geletterdheid: 'n Persoon word as 'n volwasse geletterde beskou indien die persoon 15 jaar of ouer is en sy moedertaal kan praat, lees en skryf (Central Statistics, 1997). Volgens UNESCO (1995:122) was 82.16 % van die totale Suid-Afrikaanse bevolking geletterd in 1994. In 1999 was Asmal, Suid-Afrikaanse minister van onderwys, van mening dat ongeveer 40% van die Suid-Afrikaanse bevolking ongeletterd is en nie net ongeveer 28% soos wat die amptelike syfers toe aangedui het nie (Van der Westhuizen, 1999:1). Ongeletterdes kan beswaarlik opgelei word vir 'n beroep in die moderne tegnologiese omgewing. Ongeletterdheid belemmer dus 'n persoon se kans om 'n werk te bekom waaruit 'n inkomste verdien kan word en dit is 'n ernstige struikelblok op die pad na aanvaarbare lewensstandaarde vir almal. Sonder basiese geletterdheid en syfervaardigheid word 'n individu se vermoë om aan te pas by nuwe produksiemetodes en tegnologie ernstig aan bande gelê (UNDP, 1996:105). Ongeletterdheid plaas dus 'n ernstige beperking op die verwesenliking van die mens se potensiaal.

Maatskaplike probleme: Geweldmisdade is die grootste maatskaplike probleem in Suid-Afrika. 'n Groot persentasie van hierdie misdade spruit uit die uiters arm omstandighede waarin baie mense leef. Die swak omstandighede word vererger deur die algemene voorkoms van werkloosheid, veral onder swart jeugdige (Microsoft Encarta Encyclopedia, 1996). Die gemiddelde werkloosheidsyfer vir Suid-Afrika was 32.6% in 1994 (Central Statistics, 1997). Vanaf 1996 het die situasie vererger omdat die aantal werkgeleenthede in die formele sektor jaarliks 'n dalende neiging toon terwyl daar terselfdertyd 365 000 nuwe werksoekers per jaar tot die arbeidsmark toetree (Duvenhage,

1998:1). Die jongste statistieke sal egter bekend wees na afhandeling van die 2001 sensus.

Werkloosheid het dikwels jeugmisdaad tot gevolg. Honger en verveeldheid is dikwels die oorsake van inbrake, verkragting, motor-diefstal, en so meer (South African Non-Government Organization Coalition, 1998:46). Die hoë geboortesyfer, wat veral onder die swart bevolkingsgroep voorkom, en die groot getalle immigrante wat die land onwettig binnekom en nie weer sal teruggaan nie, vererger ook die situasie (Pauw, 2000:56).

Die ontwikkeling van menslike potensiaal kan in omstandighede soos hierbo aangedui, nie met enige noemenswaardige sukses plaasvind nie en die gevolglike gebrek aan die behoorlike ontwikkeling van die menslike potensiaal van die land se groot persentasie armes benadeel alle sektore in Suid-Afrika baie ernstig.

Sleutelbegrippe

Ter wille van agtergrond is dit nodig dat twee relevante sleutelbegrippe verhelder word.

Menslike potensiaal

Die begrip **menslike potensiaal** het met die mens self te doen — sy behoeftes, aspirasies, strewes en keuses. Kok, Smith en Swart (1992: 25) stel dit onomwonde dat die ontwikkeling van menslike potensiaal verband hou met alle fisiese, psigiese, sosiale, organisatoriese en milieumagtige faktore en sisteme wat 'n rol in die mens se lewe speel.

Op materiële gebied het die verwesening van menslike potensiaal dan te doen met die mate waarin die mens toegang het tot skoon water, mediese dienste, genoegsame voeding, onderwys, vervoer, behuising, werksekerheid, werkstevredenheid en so meer. Dit het dus ook te doen met lewenstandaard, aangesien lewenstandaard 'n bepalende faktor is met betrekking tot die optimale ontwikkeling van menslike potensiaal.

Ander minder materiële aspekte van menslike potensiaal het te doen met menslike vryheid, waaronder vryheid van spraak, beweging en keuse ter sake is. Dit sluit ook die keuse om 'n eie kultuur uit te leef in. Net so word 'n bestaan vry van uitbuiting en onderdrukking ook hieronder ingesluit.

Die ontwikkeling van menslike potensiaal kan dus gesien word as 'n ontwikkelingsproses waardeur die mens gaan sodat 'n verbreding van sy keuse-opsies in die lewe moontlik word as gevolg van die toenemende optimale realisering van die mens se moontlikhede.

Alle demokrasieë erken vandag die belang van die onderwys met betrekking tot die verwesening van alle burgers se potensialiteite. Daar word universeel aanvaar dat die hoofdoel van enige onderwysstelsel in 'n demokrasiese samelewing is om kwaliteit onderwys aan alle leerders te voorsien sodat hulle 'n wesenlike bydrae kan lewer tot die samelewing en ten volle deel kan wees van die samelewing (Department of Education, 1997:11). Onderwys word algemeen erken as die instrument waardeur staatsburgers vaardighede aanleer sodat hul beroepe kan beoefen en waardeur waardes gevestig word wat burgers in staat stel om keuses te maak in alle lewensareas soos die werklewe, gesinslewe en politieke lewe. Deur onderwys word burgers van 'n land opgevoed tot persoonlike aanpasbaarheid en tot realisering van eie inisiatiewe. Hierdie aspekte, keusevryhede, vaardighede, inisiatiewe en so meer, kan nie aangeraak word sonder ontwikkeling van die mens se kognitiewe funksies nie.

Die demokrasiese reg tot potensiaalontwikkeling

Ter verheldering van hierdie gedagte is dit nodig om vas te stel hoe die begrip **demokrasie** in die huidige tydgewrig geïnterpreteer word.

Dit kan breed gestel word dat die meeste lande ter wêreld vandag positief ingestel is teenoor demokrasie as politieke idee, alhoewel almal nie presies dieselfde interpretasie aan die idee heg nie. Dit is egter kenmerkend van moderne demokrasieë dat veral die volgende beginsels erkenning geniet:

- Die vryheid van die individu
- Gelykheid van alle mense

- Algemene stemreg
- Algemene onderwys (Microsoft Encarta, 1996).

Die vestiging van hierdie demokrasiese beginsels het wêreldwyd hulle beslag gekry met die Verenigde Nasies se aanvaarding van die resoluusie bekend as die “Universal Declaration of Human Rights” in Desember 1948 (Microsoft Encarta, 1996). Deur hierdie verklaring is gepoog om sekere onvervreembare regte van mense dwarsoor die hele wêreld uit te lig en te probeer beskerm. Hierdie basiese menseregte strek oor die hele spektrum van menswees, naamlik persoonlike, burgerlike, politieke, ekonomiese, sosiale en kulturele regte (Microsoft Encarta, 1996).

Met betrekking tot basiese menseregte is dit dienlik om kennis te neem van die toespraak wat Bill Richardson, die Amerikaanse permanente ambassadeur by die Verenigde Nasies, op 25 Maart 1998 voor die organisasie se Kommissie vir Menseregte gelewer het. In hierdie toespraak wys hy op die volgende:

Alhoewel nasionale, etniese, kulturele en taalverskeidenhede oor die hele wêreld erken en gerespekteer word, is daar tog sekere basiese menseregte wat vir almal geld. Ekonomiese en sosiale regte, waaronder die reg tot 'n aanvaarbare lewenstandaard, is fundamenteel tot die menswaardigheid van individue. Die uitbouing van burgerlike en politieke regte is van die grootste belang in die ontwikkeling van die moderne samelewing en moet dieselfde prioriteit geniet as die ekonomiese groei van die samelewing. Volhoubare ekonomiese groei is onafskeidbaar van volhoubare demokrasie (Richardson, 1998).

Richardson (1998) het dit uitgewys dat meer as die helfte van die wêreldbevolking tans regeer word deur regeerders wat deur die mense self verkies is en dat die artikels waaruit die “Universal Declaration of Human Rights” bestaan nou feitlik vanselfsprekend opgeneem word in lande se grondwette. So dien die menseregte-artikels dan ook as maatstawwe waarvolgens 'n regering se suksesse gemeet kan word. Demokrasie gaan dus in wese oor die verbetering van mense se omstandighede en algemene lewenskwaliteit met die beklemtoning van menswaardigheid as sleutelbegrip. Demokrasie het dit dus ten doel om dit vir alle mense moontlik te maak om hul potensiaal as mens te kan verwesenlik.

In aansluiting by die bogenoemde gedagtes dui die 1996 Grondwet van die Republiek van Suid-Afrika onder andere die volgende doelstellings aan:

- Om dit moontlik te maak dat alle burgers se potensiaal ontsluit kan word.
- Om die burgers se lewenskwaliteit te verbeter.
- Om die demokrasie te vestig en te onderhou.

Die verantwoordelikheid wat toegewys word aan 'n land se onderwysstelsel ten opsigte van die ontwikkeling van menslike potensiaal word gegrond op die algemene aanvaarding daarvan dat die **ontvangs van onderwys 'n basiese mensereg** is waarop alle burgers 'n gelyke aanspraak het.

Doelstelling

Uit die resultate van die navorsing oor onderwysdoelstellings wat kan verseker dat onderwys die optimale ontwikkeling van menslike potensiaal kan bevorder, het dit geblyk dat menslike potensiaal nie sonder meer ontwikkel kan word nie aangesien daar sekere voorvereistes is waaraan voldoen moet word voordat hierdie ontwikkeling optimaal kan plaasvind (Pauw, 2000:11). Ondersoek is daarom ook ingestel na die omstandighede waaronder die onderwys die beste daarin sal kan slaag om die potensiaal van landsburgers optimaal te ontwikkel. Daar moes dus vasgestel word wat die voorvereistes is waaraan voldoen moet word voordat die onderwys sukses kan verwag in die stryd teen armoede en die strewes na die verbetering van die lewenskwaliteit van veral die armes.

Metodologie

Soos reeds aangedui, was die navorsing daarop gerig om vas te stel wat die werklike onderwysbehoefes van die mense in Suid-Afrika is. Data vir hierdie kwalitatiewe studie is ingesamel met behulp van

veldwerk onder die armes, uitgebreide literatuurstudies en elektroniese kommunikasie met Suid-Afrikaanse kundiges sowel as met kundiges in ontwikkelende Latyns Amerikaanse lande, te wete Brasilië, Argentinië en Colombië.

Die veldwerk onder die armes het bestaan uit persoon-tot-persoon onderhoude wat gevoer is met werklose armes uit verskeie landstreke van Suid-Afrika. Verdere onderhoude in verband met die onderwysbehoefte van mense in die moderne, toenemend geglobaliseerde wêreld is gevoer met leiers in die Suid-Afrikaanse sakewêreld, die handelsgemeenskap, die nywerheidsgemeenskap, die georganiseerde vakbondwese, die onderwys-akademiese gemeenskap en diegene wat hulself met toekomstudies besig hou. Die onderhoude is gevoer deur middel van rekenaarbemiddelde kommunikasie omdat dit koste-effektief is en die navorser nie beperk tot 'n bepaalde geografiese area nie. Rekenaarbemiddelde kommunikasie laat die respondent ook genoeg tyd om eers antwoorde behoorlik te formuleer voordat dit op skrif gestel word. Sodoende word die waarde van 'n respons ook verhoog.

Die onderhoude met die armes en die Suid-Afrikaanse kundiges is aangevul met 'n uitgebreide literatuurstudie wat gedoen is om vas te stel wat die kenmerke is van die soort ontwikkeling wat die optimale ontwikkeling van menslike potensiaal kan verseker. Resente gepubliseerde materiaal en materiaal wat ten tyde van die ondersoek nog slegs op die Internet beskikbaar was, is in ag geneem.

Hierna het die navorser te staan gekom voor die vraag of die resultate wat verkry is en die bevindinge wat daaruit gemaak kan word, wel die gewenste gevolge met betrekking tot die ontwikkeling van menslike potensiaal sal hê indien in die aangeduide onderwysbehoefte voorsien sou word. As kontrolemaatreël moes vasgestel word watter onderwysbehoefte die sterkste verband hou met die ontwikkeling van mense se potensiaal. Aanduidings hiervan sou waarskynlik in lande soortgelyk aan Suid-Afrika gevind kon word. Die voorbehoud was eger dat daar in sodanige lande tekens moet wees dat daar al verder gevorder is met die ontwikkeling van menslike potensiaal as wat in Suid-Afrika die geval is. Dit was dus nie vir die navorser aanvaarbaar om Suid-Afrika te vergelyk met lande of gebiede soos Singapoer, Kanada, Nederland, Australië en andere nie, soos dit maar al te dikwels gedoen word wanneer daar ondeurdragte uitsprake gemaak word. Die navorser het dus besluit om die menings van kundiges op die terrein van onderwysbehoefte en onderwysdoelstellings in ander geselekteerde ontwikkelende lande in te win deur middel van elektroniese kommunikasie. Toepaslike kundiges in Brasilië, Colombië en Argentinië is geraadpleeg. Hierdie lande is gekies omdat hulle geografies, histories, polities en sosio-ekonomies goed met Suid-Afrika vergelyk kan word. Volgens die 1996 en 1999 Indekse van Menslike Ontwikkeling van die "United Nations Development Programme" (UNDP) het die burgers van hierdie drie lande beter potensiaal-ontwikkeling ondergaan as wat in Suid-Afrika die geval was. Suid-Afrika het in der waarheid vanaf 1996 tot 1999 teruggesak vanaf die 100ste tot die 101ste plek op die ranglys. Kontak met geskikte kundiges is bewerkstellig deur middel van die betrokke lande se ambassades. 'n Vertrouensverhouding is met behulp van elektroniese kommunikasie opgebou met die kundiges en gerigte onderhoude het uiteindelik met behulp van e-pos plaasgevind.

Uit die data verkry uit onderhoude met Suid-Afrikaanse armes, kundiges uit die breë Suid-Afrikaanse samelewing, kundiges uit ontwikkelende lande wat met Suid-Afrika vergelykbaar is en uit resente relevante literatuur was dit moontlik om toepaslike onderwysbehoefte te identifiseer en daaruit kon ook verwante onderwysdoelstellings geformuleer word. As finale kontrolemaatreël is die bevindinge en gevolgtrekkings wat voortgevloei het uit die navorsing voorgelê aan 'n internasionale onderwyskundige sowel as 'n Suid-Afrikaanse onderwyskundige. Die Suid-Afrikaanse onderwyskundige is uit die aard van sy akademiese betrekking betrokke by onderwysontwikkeling in Suid-Afrika en as gevolg van sy vele buitelandse studiebesoeke besonder goed ingelig met betrekking tot die navorsingsonderwerp. Die internasionale onderwyskundige is as akademi-

kus verbonde aan die San José Staatsuniversiteit in San José, Kalifornië. Die kundige spesialiseer in die ontwikkeling van onderwys in ontwikkelende lande, veral in Latyns-Amerika. Hy beskik ook oor 'n goeie kennis van Suid-Afrikaanse omstandighede en het die land in 1996 vir etlike maande besoek. Hierdie kundige is ook 'n konsultant vir Die Wêreldbank en US-AID. Beide kundiges het saamgestem met die navorser se bevindinge en gevolgtrekkings. Albei het ook enkele waardevolle insette gelewer (Pauw, 2000:124-128).

Bevindinge

Uit die navorsing oor onderwysbehoefte van mense in die moderne, toenemend geglobaliseerde wêreld en onderwysdoelstellings wat daarmee verband hou, het dit telkens na vore gekom dat daar drie belangrike vereistes is waaraan voldoen moet word voordat werklike sukses behaal kan word met pogings om menslike potensiaal te ontwikkel. Die volgende voorvereistes is ter sprake:

'n Sterk burgers

Potter, die Suid-Afrikaans gebore voorsitter van Psion Computers en ook die persoon wat beskou word as die grootste konkurrent vir die internasionale Microsoft rekenaarmaatskappy, wys daarop dat 'n sterk burgerlike samelewing die sleutel is tot sukses en vooruitgang vir 'n land (Joubert, 2000:19). Potter stel dit duidelik dat die onderwys nie eng op vaardighede moet konsentreer nie, maar dat 'n breë onderwysbasis, wat spesifiek die geesteswetenskappe insluit, vereis word om 'n behoorlike burgerlike samelewing te vestig. Hy is verder van mening dat Suid-Afrika eerstens 'n burgers samelewing moet ontwikkel wat die regstaat, eiendom, sosiale eenheid, kultuur, nie-rassigheid, diversiteit en 'n oop ekonomie respekteer voordat behoorlike ekonomiese groei vermag kan word (Joubert, 2000:19).

Omdat ekonomiese groei die ontwikkeling van menslike potensiaal moontlik maak, en 'n sterk burgers samelewing weer ekonomiese groei bevorder, kan dit dus gestel word dat die aanwesigheid van 'n sterk burgers samelewing of land 'n voorvereiste is vir die ontwikkeling van menslike potensiaal in die betrokke samelewing of land (Pauw, 2000:141).

Dit is ook dienlik om te verwys na die standpunt van Esterhuysen (1995:18) waarvolgens minimumvlakke van burgerlike evolusie en kulturele ontwikkeling in Suid-Afrika nodig is, voordat dit moontlik sal wees om 'n sinvolle, onderhoubare demokrasie in die land te vestig wat dan ook die ontwikkeling van menslike potensiaal sal bevorder.

Gonçalves (2000) huldig dieselfde standpunte as Esterhuysen en Potter. Met verwysing na demokrasie wys Gonçalves daarop dat waar onderwys in ontwikkelende lande vir almal verpligtend is, groter verdraagsaamheid onder die verskillende kulturele, etniese en sosiale groepe in 'n samelewing ontwikkel word. Groter begrip en respek vir wette word ontwikkel wat 'n beter omgewing skep vir die ontwikkeling van sosiale eenheid en beter juridiese standaarde. Gonçalves wys daarop dat in lande waar "onderwys vir almal" op 'n gelyke grondslag ingestel is, die impak daarvan op die betrokke samelewing so groot was dat die daaropvolgende geslagte omvangryke sosiale transformasie beleef het en ook op tegnologiese en ekonomiese gebiede groot vooruitgang gemaak het. Uit die aard van die saak dui dit op 'n groot mate van ontwikkeling in terme van menslike potensiaal.

Uit die voorafgaande is dit dus duidelik dat kenners uit die VSA, Suid-Afrika en Latyns-Amerika dit eens is dat 'n sterk ordelike samelewing, waarin demokratiese ontwikkeling en ekonomiese groei plaasvind, onontbeerlik is vir die ontwikkeling van menslike potensiaal.

Gesondheid

Dit is belangrik om in aanmerking te neem dat die mens se gesondheidstoestand 'n beslissende invloed het op die verwesenliking van sy potensiaal. Gesondheid is 'n aanduider van mense se lewensomstandighede. Swak of verswakkende gesondheidstoestande in 'n gemeenskap is 'n vroeë aanduider daarvan dat sosiale probleme besig is om te ontwikkel in die gemeenskap. Die gesondheidvlak van 'n gemeenskap dui ook op die resultaat van ontwikkeling wat plaasgevind

het in terme van menslike potensiaal (World Health Organization, 2000:Internet).

Gonçalves (2000) is van mening dat die verbetering van die voeding- en gesondheidsstandaarde van die bevolking van 'n ontwikkelende land net so belangrik geag moet word as die voorsiening in basiese onderwysbehoefes. Die gedagte is dat 'n gesonder bevolking meer baat sal vind by onderwys. Aan die ander kant is dit ook so dat hoe meer geletterd 'n bevolking is, hoe meer sukses kan verwag word wanneer voorkomende gesondheidsprogramme ingestel word. Gesondheidsprogramme wat deur owerhede ingestel word, soos inentingsveldtogte, voedingsprogramme en programme wat bedoel is om die bevolking meer bewus te maak van hul gesondheid en van VIGS is dus noodsaaklik indien sukses behaal wil word met onderwys en die ontwikkeling van menslike potensiaal. Terselfdertyd is geletterdheid ook 'n faktor wat die sukses van gesondheidsprogramme sal beïnvloed.

Uit die voorafgaande gedeelte kan dus afgelei word dat die gesondheidsvlak van 'n gemeenskap of bevolking so hoog moontlik moet wees om die beste vrugte te verwag van pogings om menslike potensiaal te ontwikkel. Andersom kan dit gestel word dat waar swak gesondheidstoestande heers, die ontwikkeling van menslike potensiaal nie optimaal suksesvol sal wees nie. Dit is dus duidelik dat dit noodsaaklik is dat aan die voorvereiste van goeie gesondheid voldoen moet word voordat werklike sukses verwag kan word van pogings om menslike potensiaal te ontwikkel.

In verband met die bogenoemde voorvereiste is dit ongelukkig nodig om daarop te wys dat volgens die "World Health Report 2000" die huidige Suid-Afrikaanse gesondheidsstelsel een van die heel swakste presterende gesondheidsstelsels ter wêreld is. Op die ranglys van die organisasie beklee Suid-Afrika die 175ste plek uit 'n totaal van 191 lande (Taitz, 2000:1). In terme van die ontwikkeling van menslike potensiaal is dit 'n uiters "ongesonde" toestand!

Positiewe selfbeeld

Die mens se selfbeeld is die sterkste bepaler van sy gedrag. Dit wat die mens glo van homself gaan bepaal watter keuses hy uitvoer. Die mens wat glo dat hy beter kan word, sal probeer beter word en indien hy glo dat hy potensiaal het, sal hy daardie potensiaal self probeer ontwikkel (Kok, Smith & Swart, 1992:7-9).

Lamb (2000) stel dit dat, voordat die jeug effektief kan leer, hulle eers goed moet voel oor hulself. Hulle moet oor selfkennis beskik, weet wat hul eie doelstellings en waardes is en ook weet watter waardes en doelstellings in hul gemeenskap en land geld. Daarmee saam moet hulle gemaklik en tevrede voel met hulleself in hul sosiale omgewing. Eers wanneer hierdie aspekte in plek is, kan suksesvol aandag gegee word aan voorsiening in die onderwysbehoefes wat spruit uit die behoeftes van die werkwêreld en algemene samelewing.

Uit die voorafgaande is dit duidelik dat effektiewe leer en daarom ook die ontwikkeling van menslike potensiaal slegs werklik suksesvol kan plaasvind wanneer die mens se beskouing oor homself of haarself positief is.

Aanbevelings

Die volgende aanbevelings kan gemaak word met betrekking tot die vereistes waaraan voldoen moet word voordat die ontwikkeling van menslike potensiaal werklik effektief kan plaasvind:

- Dat die Suid-Afrikaanse owerhede steeds meer klem moet lê op programme wat bedoel is om menseregte en demokrasie aan te leer vir almal, dat respek vir die reg sterker bevorder moet word en dat misdaad, wat in sekere gemeenskappe aan anargie grens, op effektiewe maniere bekamp moet word (Pauw, 2000:142). Instansies soos die Civil Society Initiative en andere (soos Idasa) het 'n belangrike rol te speel in die versekering van 'n beter lewe vir almal, aldus Mandela, voormalige Suid-Afrikaanse president (Adams, 2001:1).
- Dat daar dringende aandag gegee moet word aan die verbetering

van die uiters swak presterende Suid-Afrikaanse gesondheidsstelsel.

- Dat onderwysprogramme wat in Suid-Afrika gevolg word, aspekte sal insluit wat leerders se selfbeeld positief en realisties sal opbou. Dit sluit ook in dat onderwysers bewus gemaak moet word van die implikasies van die leerder se selfbeeld en die rol wat die onderwyser daarin kan speel. Relevante riglyne soos wat dit aangedui word in die werk "Uitnodigende Skoolbestuur" (Kok & Swart, 1992) kan van waarde wees. Uitnodigende onderwys is spesifiek gebaseer op selfkonseptorie en persepsies, spesifiek selfpersepsies.

Menslike potensiaal kan dus nie sonder meer suksesvol optimal ontwikkel word nie, maar dit gaan saam met en is hoofsaaklik afhanklik van 'n aanvaarbare gesondheidsvlak van 'n gemeenskap, van 'n sterk burgerskap in die gemeenskap en van 'n positiewe, realistiese selfbeeld by die leerders. Wanneer dit bereik is, kan die geïdentifiseerde onderwysdoelstellings wat verband hou met die ontwikkeling van menslike potensiaal, suksesvol nagestreef word.

Daar kan aanvaar word dat die potensiaal van Suid-Afrikaners net so goed is as die potensiaal van die burgers van enige ander land ter wêreld. Dit word egter geïnhibeer deur die drie faktore wat in hierdie artikel ter sprake gebring is. Suid-Afrika het inderdaad 'n "renaissance" ten opsigte hiervan nodig.

Summary

The focus of this research was on the development of human potential in South Africa in general. Special attention was given to the development of the human potential of the poor as this will contribute towards the alleviation of the widespread poverty in the country. If this aim can be achieved it will be beneficial to the progress of the country as a whole.

Some of the outstanding characteristics of the lives of the poor are highlighted and it becomes evident that these circumstances are in fact the cause of the "non-development" of the potential of poor people.

Two key concepts are discussed, namely human potential and the democratic right to the development of the own potential. It is concluded that, that in essence it has to do with the improvement of the general quality of life of people. The true aim of democracy thus is to enable everybody to realise their potential as human beings. It is also pointed out that the accountability for the development of human potential in a country, is mainly the responsibility of the educational system of the country.

The aim of the study was, *inter alia*, to establish which conditions would ensure optimal success with efforts to develop human potential. Data for this qualitative study were collected by doing field work amongst the poor; by studying relevant literature and by obtaining information by means of electronic interviews with South African experts, as well as experts in similar developing South American countries. The results were verified by submission for comment to both an international and national expert on education in developing countries. Both experts accepted the results as valid.

It became clear that, if maximum success in the development of human potential is desired, the following factors should be present:

- A strong civil society
A strong civil society promotes economical growth and economical growth promotes the development of human potential.
- Good health
A healthy population will benefit more from education and therefore from efforts to develop human potential.
- A positive self image
Effective learning, and therefore the development of human potential, can only take place when a person views himself or herself positively.

Finally, recommendations were made with regard to the three important pre-requisites for the successful development of human potential. The recommendations include that even more attention should

be given to programmes which are aimed at the teaching of human rights, democracy and respect for the law as well as programmes aimed at the eradication of crime. The important role of non-government organizations such as Idasa and the Civil Society Initiative should be recognised.

Secondly, it is recommended that the very weak performance of the South African health system requires urgent attention.

The third recommendation is that South African educational programmes should include aspects aimed at building and strengthening the self-esteem of learners in a realistic way. Invitational Education is being proposed as a model to address this issue as it is based on self-concept theory and the perceptual tradition.

Verwysings

- Adams S 2001. Mandela, Clinton appeal for people to get involved. *The Star*, 25 April 2001.
- Central Statistics 1997. Publication distributed.
- Department of Education 1997. *Quality education for all*. Pretoria: Department of Education.
- Duvenhage H 1998. Sakelui staan saam teen werkloosheid. *Sake Rapport*, 20 September 1998.
- Esterhuysen W 1995. Geen demokrasie sonder beskawing, kultuur. *Finansies en Tegniek*, 21 Julie 1995.
- Gonçalves RA 2000. Persoonlike korrespondensie, 7 April 2000.
- Joubert J 2000. Sterk burgery sleutel tot goeie onderwys. *Rapport*, 25 Junie 2000.
- Kok JC, Smith JAJ & Swart GJJ 1992. *Uitnodigende skoolbestuur*. Witbank: Dutland.
- Lamb G 2000. Persoonlike korrespondensie. 10 Mei 2000, 12 Mei 2000, 14 Mei 2000.
- Microsoft Corporation 1996. Encarta Encyclopedia.
- Paton C 1998. Government looks for key to unlock poverty traps. *Business Times*, 7 June 1998.
- Pauw JG 2000. Onderwysdoelstellings en die ontwikkeling van menslike potensiaal. DEd-proefskrif. Johannesburg: Randse Afrikaanse Universiteit.
- Republiek van Suid-Afrika 1996. *Grondwet. Wet nr 108 van 1996*. Pretoria: Staatsdrukker.
- Richardson B 1998. *Address to UN Commission on Human Rights*. http://www.state.gov/www/policy_remarks/1998/, 13 September 1998.
- Sentrale Statistiekdiens 1997. Publikasie versprei.
- South African Non-Government Organization Coalition 1998. *Poverty and human rights*. Johannesburg: Sangoco.
- Taitz L 2000. Poor bill of health for Southern Africa. *Sunday Times*, 25 June 2000.
- The World Bank 1995. *The world bank atlas*. Washington DC: The World Bank.
- United Nations Development Programme 1996. *Human development report 1996*. New York: Oxford University Press.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization 1995. *World education report 1995*. Paris: UNESCO.
- Van der Westhuizen C 1999. Skole nog nie reg vir uitkoms-onderrig, sê Asmal. *Beeld*, 8 September 1999.
- Waga Mabe P 2001. Mandela, Clinton defy boycott call. *Mail & Guardian*, April 26-May 3, 2001.
- World Health Organization 2000. *The world health report 2000*. <http://www.who.int/whr/2000/en/excel/AnnexTable10>, 28 June 2000.